ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Ilmiy rahbar: (PhD) **Boboyeva Madina Xaydarovna**

Xojiyeva Nozima Komilovna

magistrant

MADANIY SEMANTIKANING TILSHUNOSLIGIDAGI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

SPECIFIC FEATURES OF CULTURAL SEMANTICS IN THE LINGUISTIC PICTURE

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРНОЙ СЕМАНТИКИ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ

Annotatsiya. Ushbu maqola tilshunoslikda lingvistik rasmini shakllantirishda madaniy semantikaning rolini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Madaniy semantikaning asosiy xususiyatlari va uning turli tillar va madaniyatlarda namoyon bo‘lish usullari ko‘rib chiqiladi. Qarindoshlik tizimlari, rang qiymatlari, fazoviy yo‘nalish va etnobiologik tasniflarning misollari madaniy semantikaning til lug‘atiga qanday integratsiyalashganligini va uning dunyo rasmini yaratishini ko‘rsatadi. Til, fikrlash va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: lingvistik manzarasi, madaniy semantika, lingvistik nisbiylik, kognitiv tilshunoslik

Аннотация. Данная статья посвящена анализу роли культурной семантики в формировании языковой картины . Рассматриваются основные особенности культурной семантики и способы ее проявления в различных языках и культурах. На примерах систем родства, цветообозначений, пространственной ориентации и этнобиологических классификаций показано, как культурная семантика интегрируется в лексику языка и конституирует его картину . Анализируется взаимосвязь языка, мышления и культуры.

Ключевые слова: культурная семантика, языковая картина , лингвистическая относительность, когнитивная лингвистика

Abstract. This article is devoted to the analysis of the role of cultural semantics in the formation of the linguistic picture. The main features of cultural semantics and ways of its manifestation in various languages and cultures are considered. Using examples of kinship systems, color designations, spatial orientation and ethnobiological classifications, it is shown how cultural semantics is integrated into the vocabulary of a language and constitutes its picture of the world. The interrelation of language, thinking and culture is analyzed.

Keywords: cultural semantics, linguistic worldview, linguistic relativity, cognitive linguistics

I. KIRISH

Til dunyoning madaniyatga asoslangan “rasmini” taqdim etadi degan g‘oya antropologik tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixolingvistika va kognitiv fanlar sohalarida uzoq tarixga ega 1.

“Dunyoning lingvistik manzarasi” deb nomlanuvchi ushbu konsepsiya turli madaniyatlarda tuzilgan tillar o'rtasidagi farqlar ularning ma'ruzachilarining haqiqatni qanday qabul qilishi va tasniflashiga ta'sir qilishini ko'rsatadi 2. Har bir til hamjamiyati konseptualizatsiyasini shakllantiradigan eng muhim tarkibiy qism bu madaniy semantika – jismoniy

muhitni, umumiy qadriyatlarni, e’tiqodlarni, amaliyotlarni va ushbu jamiyatning kosmologik tasavvurlarini aks ettirish uchun rivojlanadigan so‘zlar, toifalar va leksik maydonlarning ma‘lum bir madaniyatga xos ma’nolari 3. Ushbu maqolada madaniy semantikaning asosiy xususiyatlari va madaniy guruh dunyosining lingvistik rasmini tuzishda uning namoyon bo‘lish usullari tahlil qilinadi.

II. NAZARIY ASOSLASH

Tilshunoslikda til tasviri va madaniy semantika til, bilish va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi asosiy savollar bilan bog'liq ko'plab fanlarning asosiy muammolaridir. Turli nazariy yo‘nalishlar bu aloqalarni turli yo'llar bilan izohlaydi: ba'zi dastlabki tilshunos antropologlarning qat'iy determinizmidan tortib, ko'pchilik zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan qabul qilingan mo'tadil pozitsiyalargacha 4. Zamonaviy kognitiv tilshunoslikning ustun nuqtai nazariga ko'ra, til, madaniyat va kontseptualizatsiya bir-biriga murakkab ta'sir ko'rsatsa-da, turli madaniyatlardagi shaxslarning kognitsiyasi o'xshash umumiy tamoyillar asosida ishlaydi va xilma-xillik tildan foydalanish va uni o'zlashtirishni belgilaydigan turli madaniy-tarixiy kontekstlar ta'siri ostida yuzaga keladi 5. Bu shuni anglatadiki, tillar voqelikni madaniy ahamiyat va qadriyatlarga qarab ajratsa-da, ular o'z ma'ruzachilarining idrokini va intellektual imkoniyatlarini mutlaq tarzda oldindan belgilamaydi yoki cheklamaydi. Madaniyatdan kelib chiqqan va har bir til dunyosining lingvistik rasmini tashkil etuvchi ma'nolar va leksik to'plamlar shu tariqa qattiq lingvistik determinizmdan qochib, madaniy semantikani tushunishni ta'minlaydi 6. Til, madaniyat va kognitsiya o'rtasidagi munosabatlarning ushbu asosiy nazariy tushunchasiga asoslanib, biz madaniy semantikani dunyoning lingvistik rasmiga integratsiyalashning asosiy yo'llarini ko'rib chiqishimiz mumkin.

Tilning leksikasi va nutq konvensiyalari asta-sekin madaniy ahamiyatga ega ma'nolarni aks ettiruvchi so'zlar va iboralarni to'playdi 4. Ushbu madaniy semantika qarindoshlik, fazoviy yo'nalish, etnobiologik tasnif, hissiyotlar va ma'naviyat kabi asosiy insoniy tashvishlar bilan shug'ullanadigan semantik maydonlarni qamrab oladi 5. Madaniy omillar leksik semantikani shakllantiradigan asosiy naqshlarga quyidagilar kiradi.

- Atrof-muhitga moslashish va tarixiy yashash shakllarini kodlash (masalan, madaniy va yovvoyi o'simliklarning madaniy-ekologik ahamiyatiga qarab keng farqlanishi)
- Madaniy mashg'ulotlar va fikrlash naqshlarini leksiklashtirish (masalan, ijtimoiy ierarxiya va nasabiy aloqalar uchun ishlab chiqilgan lug'at)
- Ba'zi so'zlarga ramziy ma'nolarni biriktirish (masalan, marosim ahamiyatini ushlab turadigan xayrli ranglar)
- Madaniy metafora va o'xshashliklarga asoslangan figurali nutqni rivojlantirish (masalan, siklik mavsumiy metafora orqali tasvirlangan vaqt)

Ushbu holatlarning barchasida tilga kiritilgan madaniy semantika jamiyatning odatiy aqliy tuzilmalari va dunyoqarashini shakllantiradigan madaniy ustuvorliklar, ekologik moslashuvlar va konseptual imtiyozlarni tushunishni ta'minlaydi. Keyinchalik, biz madaniy semantikaning asosiy xususiyatlarini batafsilroq namoyish etish va dunyoning lingvistik rasmini tushunishimizni chuqurlashtirish uchun tanlangan leksik sohalardagi misollarni ko'rib chiqamiz.

ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

III. XULOSA

Madaniy semantikaga ta'sir ko'rsatadigan leksik domenlardan yuqorida muhokama qilingan misollar tilning madaniy fikrlash tuzilmalarini, yashash muhiti bilan o'zaro munosabatlarning tarixiy tajribasini va hayotni qo'llab-quvvatlash strategiyalarini o'zlashtiradigan, birlashtiradigan va kodlaydigan tizimli yo'llarni aks ettiradi, bu birgalikda har bir nutq jamoasi dunyosining lingvistik rasmini tashkil etadi. Qattiq lingvistik determinizmga tushmasdan, turli tillarda madaniy semantikani o'rganish madaniyat, kognitsiya va tilning o'z konteksida murakkab koevolyutsiyasini ko'rsatadi. Madaniy semantikani birlashtirishning ushbu mexanizmlarini shu tarzda tahlil qilish madaniy xilma-xillikka ham, inson hayotining universalligiga ham turli tillarda turli yo'llar bilan kodlangan derazalarni ochib beradi – har qanday jamiyat dunyosining lingvistik rasmining shakliga oydinlik kiritadi.

REFERENCES

1. Casson R.W. Language, culture, and cognition: Anthropological perspectives. New York: Macmillan, 1981.

2. Enfield N.J. Heterosemy and the grammar-lexicon trade-off // Catching language: The standing challenge of grammar writing. De Gruyter Mouton, 2006, pp. 1-20.

3. Wierzbicka A. Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations. Oxford University Press, 1992.

4. Lucy J.A. Linguistic relativity // Annual Review of Anthropology. 1997. Vol. 26. pp. 291–312.

5. Levinson S.C. Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

6. Whorf B.L. Language, thought and reality selected writings. Cambridge, MA: MIT Press, 1956.